

начинает раскопки раннетрипольского поселения Александровка и принимает участие в работе Трипольского разведочного отряда под руководством Н.М. Шмаглия, положившего начало изучению крупных трипольских поселений. С 1972 г. он становится участником Трипольской комплексной экспедиции под руководством Н.М. Шмаглия [Відейко, 2002, с. 22), проводившей исследования Майданецкого [Шмаглій, Дудкін, Зіньковський, 1973]. Таким образом, в начале 70-х годов идея В.И. Маркевича об интерпретации трипольских площадок, разработанная в Молдавии, трудами К.В. Зиньковского дополняется новыми фактами и начинает оформляться в новую концепцию трипольского домостроительства с использованием данных с территории Украины.

Любопытны отношения в «домостроительном треугольнике» Маркевич-Черныш-Зиньковский, в вершине которого, несомненно, была Е.К. Черныш — один из ведущих трипольцев из Москвы, курирующая и объединяющая в какой-то степени конкурирующие идеи В.И. Маркевича и разработки К.В. Зиньковского. В своих немногочисленных работах, связанных с проблемой домостроительства, Е.К. Черныш пишет, что новые исследования в Молдавии позволяют иначе взглянуть на интерпретацию площадок, имея в виду свой собственный взгляд, без ссылок на В.И. Маркевича, приоритет которого, однако, зафиксирован тезисами 1964 г.

В.И. Маркевич (к тому времени кандидат наук и руководитель экспедиции, но из Кишинева) и К.В. Зиньковский (научный сотрудник Одесского археологического музея, «молодой ученый», но выпускник Ленинградского университета и ученик Е.К. Черныш) иногда взаимно скупа ссылаются друг на друга. Прочного альянса явно не получилось. Однако можно утверждать, что разработка новаторской идеи В.И. Маркевича, которая на момент конца 60-х — начала 70-х годов была лишь заявлена, но не обоснована и должным образом не оформлена, была поручена Е.К. Черныш «молодому и перспективному» К.В. Зиньковскому.

Отметим также, что к идее об интерпретации площадки как перекрытия, а не настила, В.И. Маркевич и К.В. Зиньковский пришли разными путями. В.И. Маркевич во время раскопок столкнулся с невозможностью объяснить исследуемые объекты исходя из господствовавшего мнения. В отличие от него, К.В. Зиньковский первоначально изучал публикации по трипольскому домостроительству, а затем увидел несоответствие прочитанному в экспедициях в Молдавии.

Так или иначе, но в Украину новая интерпретация трипольских площадок, как и усовершенствованная методика их раскопок, родившаяся в экспедициях, исследовавших трипольские поселения в Молдавии, попали

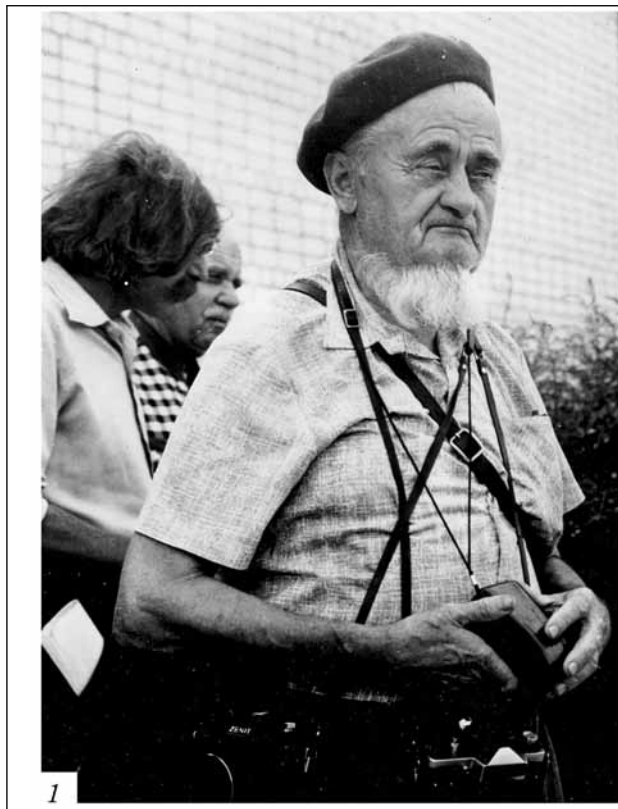
именно благодаря К.В. Зиньковскому. В 70-е годы XX в., как иногда и до сих пор, в концепции Маркевича — Зиньковского (а здесь это были только идеи К.В. Зиньковского) видели исключительно проблему двухэтажности жилищ. И некоторые полагали, что этого не было, потому что не могло быть. Но «зубрам» первобытности и С.Н. Бибикову, и В.Н. Даниленко идея понравилась, они поддержали К.В. Зиньковского, как и часть трипольцев в лице В.А. Круца и Н.М. Шмаглия. Тема кандидатской диссертации по проблеме трипольского домостроительства К.В. Зиньковскому была утверждена. Так Трипольская комплексная экспедиция, проводившая исследования жилищ в Майданецком, стала «кузницей кадров», где студенты знакомились с трипольскими «площадками», становились специалистами, для которых изначально была уже не «классическая» концепция трипольского домостроительства.

К.В. Зиньковский был единственным специалистом, углубленно занимавшимся проблемой трипольского домостроительства. Его взгляды, обосновывающие основные положения новой концепции домостроительства были сформулированы в нескольких фундаментальных статьях. В обобщенном виде они изложены в тексте диссертации и пока не опубликованы, поэтому их анализ достаточно важен для осмысления путей изучения проблемы трипольской архитектуры и новых исследований проблем трипольского домостроительства, не теряющих актуальности.

Важной заслугой К.В. Зиньковского является углубленная разработка общей методики исследования домостроительства, позволяющая целенаправленно и всесторонне исследовать все возможные источники [Зиньковский, 1976; 1983]. В изучении трипольских жилищ он старался придерживаться намеченной им всеобъемлющей программы, хотя не все ее направления могли быть осуществлены в должной мере. Программа предусматривала комплексный подход к изучению трипольских памятников [Зиньковский, 1990], выделение определенных уровней исследования, включала усовершенствование методов полевого и кабинетного исследования, привлечение данных этнографии, изучение строительных норм, социологические реконструкции, а также экспериментальное моделирование [Зиньковский, 1982].

К.В. Зиньковский целенаправленно исследовал не только процесс строительства, но и процесс разрушения трипольских построек под действием огня [Зиньковский, 1976].

Среди основных положений новой концепции домостроительства, сформулированных К.В. Зиньковским, упомянем интерпретацию построек, исследованных на поселении Майданецкое как жилищно-хозяйственных комплексов, а не только жилых построек. Выделение жилищно-хозяйственных комплексов,

1 — В.И. Маркевич, 1990 г.; 2 — подготовка площадки в Брынзенах к съемке фотоплана

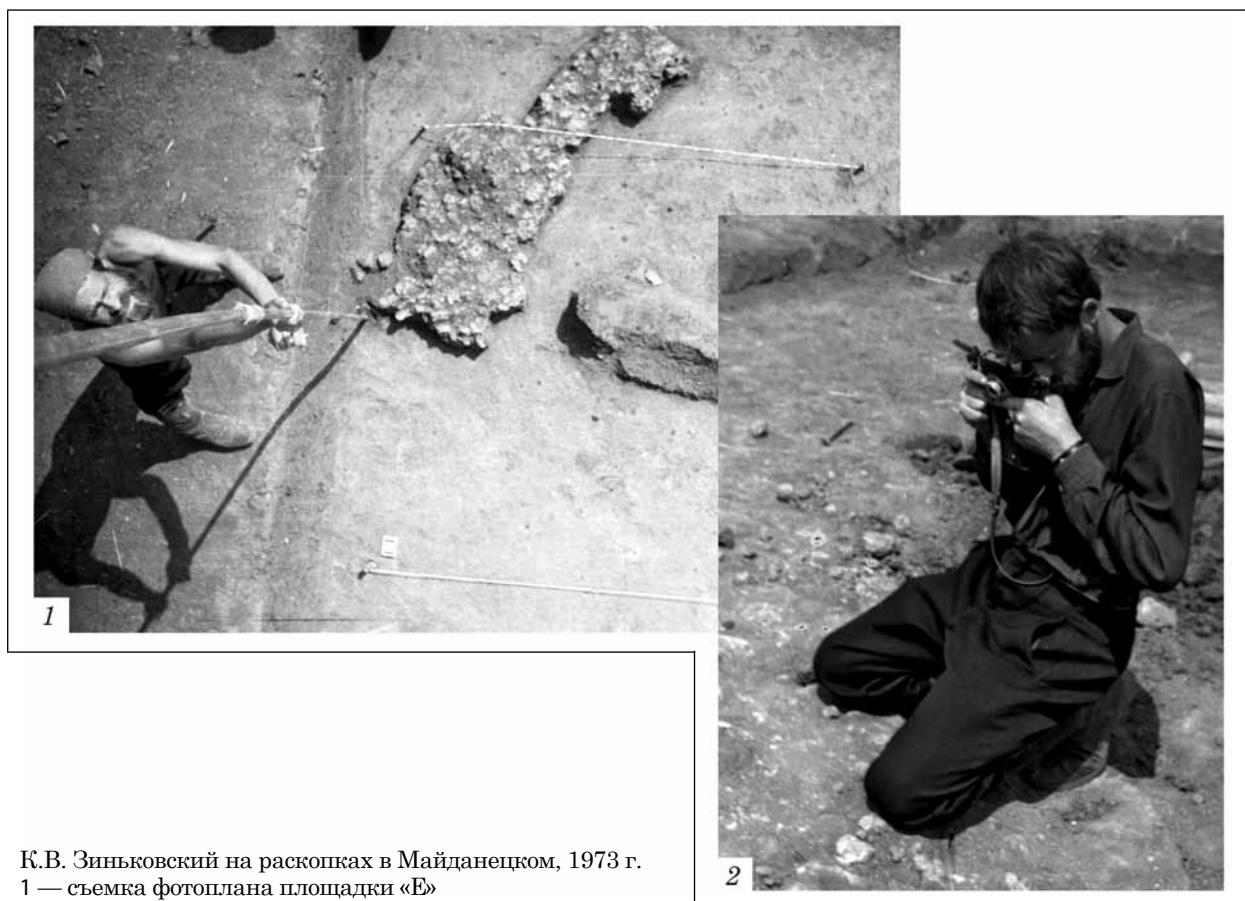
сочетающих жилые, хозяйственные и ритуальные функции имеет важное значения для моделирования социально-экономических и демографических процессов, а также структуры поселений.

К.В. Зиньковский также убедительно обосновал «двойную сущность» трипольских жилищ, когда жилые постройки превращались в ритуальный объект при совершении обряда сожжения поселения. Если В.И. Маркевич приводил информацию о пожарах в конкретных домах, то К.В. Зиньковский разработал гипотезу, согласно которой в заключительный момент жизни поселка каждый дом загружался топливом и все постройки поджигались. Именно возникший при этом шквальный огонь приводил к высокотемпературному обжигу потолочных перекрытий (700—800° и более 1000°) и расставленного в домах инвентаря, и, в конечном итоге, образованию объектов, названных площадками. По мнению К.В. Зиньковского, ритуал сожжения поселения был приурочен к моменту смены места поселка в связи с истощением земли при экстенсивном способе ведения хозяйства [Зиньковский, 1976].

Анализ данных раскопок, магнитной разведки и аэрофотосъемки позволил К.В. Зиньковскому выдвинуть предположение о том, что замкнутая система застройки домов с вертикальной структурой, характерная для крупных трипольских поселений, связана с нуждами обороны, что говорит о консолидации семей, отразившейся в устройстве поселка [Зиньковский, 1982, с. 48].

Особое внимание К.В. Зиньковский уделял поиску следов глинобитных стен, которые, как он считал, оплывали после гибели домов и постепенно растворялись в грунте. Он считал, что глинобитные стены были характерны для домостроительства Триполья в целом и практиковались во всех регионах [Зиньковский, 1976]. Однако такое предположение не соответствует фактам. Так, В.И. Маркевич реконструировал для поселений на севере Молдавии глиняные стены в виде плетня, обмазанного глиной, основываясь на остатках таких стен, выявленных при раскопках некоторых построек [Маркевич, 1981, с. 77—80]. Реконструировались также стены каркасно-столбовой конструкции [Видейко, 2002, рис. 1, 37], на основании изображения стен на керамических моделях построек. По мнению В.А. Круца, стены первого этажа построек в Тальянках были в виде деревянного сруба, а второго — из плетеного каркаса, обмазанного глиной [Круц, 2010, с. 75]. Разными авторами предлагались различные варианты конструкции стен, что выглядит более вероятным по сравнению с утверждением К.В. Зиньковского о повсеместно одинаковой их конструкции.

Впервые К.В. Зиньковским было осуществлено экспериментальное моделирование строительства и разрушения трипольской постройки. Этот эксперимент был тщательно спланирован и носил долговременный характер. К.В. Зиньковский экспериментальным путем исследовал два варианта реконструкции три-

К.В. Зиньковский на раскопках в Майданецком, 1973 г.
1 — съемка фотоплана площадки «Е»

польских построек и получил объект, напоминающий трипольские площадки в результате сжигания модели дома из Раковца в масштабе 1/10. Крыша экспериментальной постройки была моделирована на основании модели из Россоховатки [Зиньковский, 1982, с. 19—32].

Представляется, что важность разработок К.В. Зиньковского для изучения трипольского домостроительства осталась по-настоящему не осмысленной. Выработанные им основные положения новой концепции трипольского домостроительства будто растворились в десятках работ других специалистов, став, довольно быстро, как бы общим мнением, чем-то само собой разумеющимся, как авторская песня, ставшая народной.

Комплексная программа изучения трипольского домостроительства, предложенная К.В. Зиньковским, отрабатывалась в Майданецком [Бурдо, 2003а], где было раскопано 34 постройки и получены уникальные данные по архитектуре трипольских мега-поселений [Шмаглий, Видейко, 2001—2002]. К.В. Зиньковский обратил внимание на возможные различия между разными жилищно-хозяйственными комплексами крупных трипольских поселений, в том числе и в интерьере [Зиньковский, 1990, с. 75].

Отметим, что за последние 20 лет, концепция Маркевича — Зиньковского стала господ-

ствующей в интерпретации трипольских архитектурных остатков [Бурдо, 2007].

Хотя В.А. Круц, придерживающийся новой концепции домостроительства, полагает, что «собственно нового в ней было немного», так как «двухэтажность трипольских построек предполагал еще В.В. Хвойка, а деструктивность огня — С.С. Гамченко» [Круц, 2010, с. 74]. Однако, такая оценка, исходящая из формального подхода, к тому же несколько тенденциозно подающая факты, весьма поверхностна и требует внесения ясности.

Информация о том, что В.В. Хвойка предполагал двухэтажность трипольских построек, была впервые подана именно К.В. Зиньковским, проштудировавшим всю литературу по трипольским площадкам. Вскользь высказанное предположение первооткрывателя Триполья¹ о конструкции «усыпальницы», которыми он считал площадки, использовалось авторами новой концепции домостроительства исключительно с целью усиления своей аргументации таким авторитетным именем.

1. «Наружный вид этих памятников был различен»... в том числе и «в виде четырехугольника, прикрытого горизонтальным потолком»..., «причем внутреннее пространство некоторых могло быть разделено горизонтальными настилками на две части и образовывать, таким образом, как бы два отделения или этажа» [Хвойка, 1901, с. 809].

Что же касается «деструктивности огня», или, проще говоря, пожара, то такое предположение высказывали и другие исследователи, но только от механического соединения предположения о «двухэтажных усыпальницах» В.В. Хвойки с «вуликоподібними будинками», сожженными пожаром, реконструируемых С.С. Гамченко, никакой концепции не получается. В то же время В.И. Маркевич первым нашел объяснение основным характерным особенностям остатков трипольских жилищ, а К.В. Зиньковский на этой основе выстроил целую систему доказательств, убедительно показывая применения огня в ритуальных целях.

Некоторые исследователи, придерживающиеся «классической» концепции домостроительства, такие как Т.Г. Мовша, Е.В. Цвек применяют ее именно к исследованным ими поселениям, полагая, однако, что в других местах могли быть двухэтажные дома. Сторонники новой концепции никогда и не отвергали такой возможности [Круц, 2010, с. 75].

Абсолютные противники новой концепции, например В.Г. Збенович и А.Г. Корвин-Пиотровский, в первую очередь, акцентируют внимание на том, что «необходима проверка гипотезы о двухэтажности построек и преднамеренном сожжении жилищ» [Збенович, 1989, с. 77], или новые взгляды регулярно объявляются ими «дискуссионными теориями». В связи с этим нам уже не раз приходилось напоминать, что проверка необходима для любой гипотезы.

А.Г. Корвин-Пиотровский пытался, в свое время, представить сравнительный анализ двух концепций [Колесников, 1990], но вместо этого оперировал отдельными вычлененными из контекста доказательствами фактами, объединяя их в логические комбинации, изначально отсутствующие у авторов.

Несомненно, новая концепция требует дальнейшей разработки и не всегда удовлетворительно объясняет все детали. Однако она убедительно показывает полную несостоятельность старой концепции [Бурдо, 2007]. В связи с этим необходимо четко понимать, что совмещение двух концепций непродуктивно, потому что речь идет не о количестве этажей, а о принципиальной реконструкции постройки и объяснении причины высокотемпературного обжига ее конструктивных деталей и артефактов, а также насыщенности инвентарем [Бурдо, 2003]. Площадки в обеих концепциях признаются остатками глиняной обмазки на деревянных настилах. Однако в соответствии с концепцией Кричевского — Пассек эти настилы были уложены на землю и обожжены кострами, а в соответствии с концепцией Маркевича — Зиньковского они были потолочным перекрытием, уложенным на стены домов, преднамеренно сожженных в ходе ритуала. В интерпретации площадки как пола больше всего сомнений вы-

зывает не его конструкция, которая выглядит вполне правдоподобно, а его обжиг. Невозможность получить высокотемпературный обжиг площадки кострами неоднократно доказана экспериментально [Бурдо, 2007, с. 34—36], а в последние годы и экспериментами румынских археологов [Cotiugă, 2009, с. 322—324]. Кроме того, предположение об укладывании на землю деревянного настила выглядит неубедительно. Тем более, что такой прием не находит аналогий в строительной практике народной архитектуры.

В определенном смысле современные взгляды румынских археологов на реконструкцию построек культуры Кукутень объединяет старую и новую концепции домостроительства трипольской культуры, поскольку кукутенские жилища реконструируются как глинобитные постройки с полом в виде деревянного настила, обмазанного глиной (платформа), сожженные преднамеренно с дополнительной загрузкой топлива в ходе ритуала. Широкомасштабные исследования по экспериментальному моделированию процессов создания и разрушения жилищ культуры Кукутень позволяют утверждать, что залегание, соответствующее кукутенским платформам могло возникнуть только при сожжении домов с полом в виде деревянного настила, обмазанного глиной, уложенного на лежни, то есть, приподнятого над поверхностью земли [Raczky, 1982—83].

Любопытно, что в западной историографии тема сожженных домов в культурах нео-энеолита в последние 30 лет весьма популярна [Burdo, 2011, с. 363—365]. И хотя нигде не встречается таких явных свидетельств преднамеренного сожжения жилищ в виде оплакованных керамических предметов, как в Триполье, очевидность огненных ритуалов в древнеземледельческих культурах Древней Европы уже достаточно давно не вызывает сомнений [Chapman, 1999; Raczky, 1982—83; Stevanovic, 1997]. Однако с трипольскими и даже кукутенскими материалами указанные авторы, как правило, не знакомы, или же знакомы достаточно слабо, не говоря уже о концепциях, объясняющих следы сожжения [Chapman, 1999].

Представляется интересным обратиться к роли личности в изучении проблемы трипольского домостроительства на современном этапе исследования трипольской архитектуры, который, на наш взгляд, следует начинать с 70-х годов XX в., когда новая концепция домостроительства, созданная В.И. Маркевичем и К.В. Зиньковским, нашла отражение в многочисленных полевых исследованиях и публикациях. Как видим, данная концепция трипольского домостроительства достигла почтенного сорокалетнего возраста, и новые личности вносят вклад в изучение этой проблемы.

Совершенствование методики исследования трипольской архитектуры продолжает-

ся в последние годы. Особо следует отметить весьма перспективные попытки изучения строительных материалов путем химико-технологических анализов, фактически впервые осуществленные Н.А. Шевченко по материалам раскопок Э.В. Овчинникова [Шевченко, 2001—2002; Шевченко, 2005; Шевченко, Овчинников, 2003], а также работы, связанные с различными типами моделирования построек [Бурдо, 2011] и новые методики геофизической разведки [Бурдо и др., 2011].

Приведенный выше анализ проблем, связанных с архитектурой Триполья — Кукутень, во-первых, отражает важную роль личностного (или субъективного) фактора в формулировании научных концепций, в данном случае концепций трипольского домостроительства. Во-вторых, он показывает, что эти концепции не могут быть связаны исключительно с личностью одного исследователя, поскольку каждая из них сформулирована на основе разработок нескольких специалистов, то есть является продуктом синтеза идей нескольких личностей. Именно поэтому в названии двух основных конкурирующих концепций трипольского домостроительства используются фамилии двух ученых, сыгравших наиболее важную роль в формулировке и утверждении определенных взглядов.

Тем не менее, несмотря на синтетический характер проанализированных концепций, роль личностного фактора представляется определяющей, поскольку исследования осуществляются конкретными специалистами, обладающими разным кругозором, степенью подготовки, тщательностью подходов, принадлежностью к разной «школам», и, наконец, обладавших разной степенью авторитетности в научной аудитории, а также в различных, исторически сложившихся, условиях.

Представляется, что именно взаимодействие разных специалистов наиболее продуктивно для создания новых концепций, а личностный фактор в изучении проблем трипольского домостроительства выступает необходимой составляющей во взаимодействии коллективов исследователей.

Бурдо Н.Б. Сакральный аспект архитектуры трипольских протогородов / Н.Б. Бурдо // Трипольські поселення-гіганти. Матеріали міжнародної конференції. — К., 2003. — С. 18—21.

Бурдо Н.Б. Методика исследования архитектуры протогородов трипольской культуры / Н.Б. Бурдо // Трипольські поселення-гіганти. Матеріали міжнародної конференції. — К., 2003а. — С.

Бурдо Н.Б. В.В. Хвойко і дослідження трипольської цивілізації / Н.Б. Бурдо // Дослідження трипольської цивілізації у науковій спадщині археолога Вікентія Хвойки. — К., 2006. — Т. II. — С. 7—27.

Бурдо Н.Б. Реконструкція будівель трипольської культури. Методика та концепції / Н.Б. Бурдо // Трипольська культура. Пошуки, відкриття, світовий

контекст. До 100-річчя із дня народження О. Ольжича. — К., 2007. — С. 29—45.

Бурдо Н.Б. Реконструкция жилищ и поселений трипольской культуры: от рисунков В. Хвойки до 3D моделирования / Н.Б. Бурдо // Археологія: від джерел до реконструкцій. — К., 2011. — С. 38—52. — (Археологія і давня історія України. Вип. 5.)

Бурдо Н. Широкомасштабная геомагнитная съемка в Майданецком: современные технические решения в изучении феномена трипольских мега-поселений / Н. Бурдо, М. Видейко, В. Чабанюк, К. Рассман, Р. Гаусс, Ф. Лютц, Д. Петерс // *Stratum plus.* — 2012 — № 2. — С. 265—286.

Відейко М.Ю. Давні поселення України. Альбом археологічних джерел та реконструкцій / М.Ю. Відейко. — К., 2000.

Відейко М.Ю. Трипольські протоміста. Історія досліджень / М.Ю. Відейко. — К., 2002. — 140 с.

Відейко М.Ю. Споруди трипольської культури / М.Ю. Відейко // Енциклопедія трипольської цивілізації. — Т. I. — К., 2004. — С. 315—342.

Відейко М.Ю. Трипольська експедиція Інституту історії матеріальної культури / М.Ю. Відейко // Енциклопедія трипольської цивілізації. — Т. II. — К., 2004а. — С. 541.

Дергачов В.О. Молдавська експедиція / В.О. Дергачов // Енциклопедія трипольської цивілізації. — Т. II. — К., 2004. — С. 352—353.

Збенович В.Г. Перспективи і задачі дослідження трипольської культури / В.Г. Збенович // Проблеми історії та археології давнього населення Української РСР: Тези доповідей. — К., 1989. — С. 75—77.

Зиньковский К.В. Трипольские площадки и их интерпретация / К.В. Зиньковский // Тез. докл. на секциях [плenums], посвященных итогам полевых исследований 1971 г. — М., 1972. — С. 55.

Зиньковский К.В. Новые данные к реконструкции трипольских жилищ / К.В. Зиньковский // СА. — 1973. — № 1. — С. 137—149.

Зиньковский К.В. До проблеми трипольського житлобудування / К.В. Зиньковский // Археологія. — 1975. — Вип. 15. — С. 13—22.

Зиньковский К.В. О методах изучения домостроительства племен трипольской культуры / К.В. Зиньковский // Материалы по археологии Северного Причерноморья. — Одесса, 1976. — Вып. 8. — С. 36—49.

Зиньковский К.В. Значение моделирования в исследовании остатков построек на поселениях трипольской культуры / К.В. Зиньковский // Археологические памятники Северо-Западного Причерноморья. — К., 1982. — С. 19—32.

Зиньковский К.В. К процедуре исследования проблемы домостроительства трипольских племен / К.В. Зиньковский // Материалы по археологии Северного Причерноморья. — К., 1983. — С. 16—22.

Зиньковский К.В. К итогам комплексного исследования трипольских памятников / К.В. Зиньковский // Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине: Тез. докл. I полевого семинара. — Тальянки—Веселый Кут—Майданецкое, 1990. — С. 73—76.

Колесников А.Г. Трипольское домостроительство — анализ основных концепций / А.Г. Колесников // Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине: Тез. докл. I полевого семинара. — Тальянки—Веселый Кут—Майданецкое, 1990. — С. 52—57.

Кричевский Е.Ю. Розкопки на Коломищині і проблема трипольських площадок / Е.Ю. Кричевський // Трипольська культура. — К., 1940. — Т. I. — С. 479—592.

- Круц В.А. Поселение-гигант Тальянки / В.А. Круц // Трипольская культура в Украине. Поселение-гигант Тальянки. Киев, 2008. — С. 49—70.
- Маркевич В.И. Трипольское поселение Варваровка VIII / В.И. Маркевич // Тезисы докладов Первого симпозиума по археологии и этнографии ЮЗ СССР. — Кишинев, 1964. — С. 15—16.
- Маркевич В.И. Исследования Молдавской неолитической экспедиции / В.И. Маркевич // Археологические открытия 1969 года. — М., 1970. — С. 348—349.
- Маркевич В.И. Итоги полевых работ, произведенных в 1969 г. Молдавской неолитической экспедицией / В.И. Маркевич // Археологические исследования в Молдавии. — Кишинев, 1972. — С. 49—64.
- Маркевич В.И. Исследования Молдавской неолитической экспедиции в 1970—1971 гг. / В.И. Маркевич // Археологические исследования в Молдавии 1970-1971 гг. — Кишинев, 1973. — С. 52—78.
- Маркевич В.И. Позднетрипольские племена Северной Молдавии / В.И. Маркевич. — Кишинев, 1981. — 194 с.
- Маркевич В.И. Домостроительство племен культуры Триполье — Кукутень / В.И. Маркевич // Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине: Тез. докл. I полевого семинара. — Тальянки—Веселый Кут—Майданецкое, 1990. — С. 47—51.
- Маркевич В.И. Исследование памятников трипольской культуры на территории Молдавии / В.И. Маркевич, Е.К. Черныш // Археологические открытия 1975 года. — М., 1976. — С. 471—472.
- Радієвська Т.М. Трипільська культура у науковому доробку Хведора Вовка / Т.М. Радієвська // Національний музей історії України. — К., 2011. — С. 215—224.
- Рижов С.М. Трипільський шар поселення Ріпниця I / С.М. Рижов // Ржищівський археодром: Археологічні дослідження та експериментальні студії 2000—2001 років. — К., 2002. — С. 19—40.
- Рижов С.М. Археологічні розкопки двошарового поселення Ріпниця 1 / С.М. Рижов, Б.В. Магомедов, В.О. Шумова // Ржищівський археодром — 2: Дослідження, конференції та експериментальні студії 2002—2004. — К., 2004. — С. 54—92.
- Черныш Е.К. Трипольское поселение Раковец / Е.К. Черныш // КСИА АН СССР. — М., 1973. — Вып. 134. — С. 48—57.
- Черныш Е.К. Энеолит правобережной Украины и Молдавии / Е.К. Черныш // Энеолит СССР. — М., 1982. — С. 165—252.
- Черныш Е.К. Относительно методики раскопок трипольских поселений / Е.К. Черныш // Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине: Тез. докл. I полевого семинара. — Тальянки—Веселый Кут—Майданецкое, 1990. — С. 38—40.
- Черныш Е.К. Итоги работ Молдавской экспедиции / Е.К. Черныш, Г.В. Григорьев, Т.А. Попова, К.В. Зиньковский // Археологические открытия 1969 года. — М., 1970. — С. 347—348.
- Черняков І.Т. Зіньковський Костянтин Володимирович / І.Т. Черняков // Енциклопедія трипільської цивілізації. — Т. II. — К., 2004. — С. 185—186.
- Шевченко Н.А. Исследование вещественного состава строительных материалов и керамики из гончарной печи трипольского поселения х. Незаможник методом минералого-петрографического анализа / Н.А. Шевченко // Stratum plus. — 2001—2002. — № 2. — С. 275—296.
- Шевченко Н.А. Минералого-петрографическое исследование материалов из раскопок 2002—2004 гг. на поселении трипольской культуры у с. Тальянки / Н.А. Шевченко, Э.В. Овчинников // Исследование поселений-гигантов трипольской культуры. — К., 2005. — С. 94—105.
- Шевченко Н.А. Строительные материалы и конструктивные элементы в трипольском домостроительстве / Н.А. Шевченко, Э.В. Овчинников // Трипільські поселення-гіганти. — К., 2003. — С. 194—198.
- Шмаглий Н.М. Майданецкое — трипольский протгород / Н.М. Шмаглий, М.Ю. Видейко // Stratum plus. — 2001—2002. — № 2. — С. 44—140.
- Шмаглий М.М. Про комплексне вивчення трипільських поселень / М.М. Шмаглий, В.П. Дудкін, К.В. Зіньковський // Археологія. — 1973. — Вип. 10. — С. 23—31.
- Burdo N. Late Neolithics cultural elements from the Danube and Carpathian regions of Precucuteni — Trypillia A culture / N. Burdo // Documenta Praehistorica. — XXXVIII. — Ljubljana, 2011. — P. 357—382.
- Chapman J. Burning the ancestors: deliberate housefiring in Balkan Prehistory / J. Chapman // Glifer och Arkeologiska Rumen Vanbok till Jari Nordbland. Institut of Archaeology. — Gothendurg, 1999. — P. 113—126.
- Cotiugă V. Experimental arhaeologi: the burning of the chalithic dwellings / V. Cotiugă // Itinera in praehistoria. Studia in honorem maistri Nicolae Ursulescu. — Iași, 2009. — P. 303—342.
- Raczky P. Origins of the custom of burying the dead houses in Sous-Iast Europe / P. Raczky // Szolnok Megyei Muzeume Evkonyv. — 1982—83. — P. 5—10.
- Stevanovic M. The age of clay. The social dynamic of house construction M. Stevanovic // Journal of Anthropological Arhaeology. — 1997. — 16. — P. 334—395.

Н. Б. Бурдо

ФАКТОР ОСОБИСТОСТІ У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМИ ТРИПІЛЬСЬКОГО ДОМОБУДУВАННЯ

Значимість особистості вченого, його науковий авторитет завжди мають велике значення для впровадження у наукових колах висунутих ним ідей. Особливо чітко це простежується внаслідок аналізу історіографії з проблеми трипільського домобудування, у якій ключове місце займають способи інтерпретації будівельних решток — так званих площадок. У цій дискусії, що триває останні сто років, взяли участь як дуже відомі в археології, так й майже забуті особистості.

Перші спроби пояснити призначення та способи реконструкції площадок належать дослідникам кінця XIX — початку XX ст. Вони мали загальний характер та не могли бути визнані задовільними.

З 30-х років XX ст. у радянській науці панувала концепція домобудування Трипільля, розроблена Є.Ю. Кривчевським і Т.С. Пассек. Відповідно до цієї концепції площадки розглядалися як рештки глиняної обмазки підлоги будівель зробленої з дерев'яного настилу з нашаруваннями глини та обпаленого для міцності вогнищами під час будівництва.

На рубежі 60—70-х років ХХ ст. формується нова концепція трипільського домобудування. В основі її лежить ідея В.І. Маркевича про те, що площадки — це залишки перекриття з дерева, обмазаного глиною, що спиралося на стіни будівлі, спаленої у ритуальній пожежі. Висловлена В.І. Маркевичем ідея була підтримана К.К. Черниш і розвинута у дослідженнях К.В. Зінковського. Саме остання особистість сприяла утвердженню та розвиненню нових поглядів на домобудування серед науковців в Україні.

Очевидно, що особистий, або суб'єктивний фактор відіграв не аби яку роль у з'ясуванні проблем, пов'язаних з архітектурою Трипілья — Кукутень. Втім висловлені концепції виявилися результатом синтезу думок кількох дослідників, тому недоцільно пов'язувати їх якоюсь конкретною особистістю, що й знайшло відображення у назвах двох головних конкуруючих концепцій — Кричевського — Пассек і Маркевича — Зінковського.

Здається, що саме взаємодія різних фахівців найбільш продуктивна для створення нових концепцій, втім фактор особистості у вивченні проблеми трипільського домобудування виступає як необхідна складова у взаємодії колективів дослідників.

N. Burdo

THE PERSONAL FACTOR
AT RESEARCHING
TRYPILLIA CULTURE
ARCHITECTURE

The scientist's personality and his authority is important for the spreading of own ideas. The author shows it on example of the architecture of Trypillia

Culture studies. The key place at this field is holded by interpretations of the house remains, — so called «ploschadki». The scientific discussion about mentioned remains continues for more than 130 years involving a lot of well-known scientists.

The first steps at explanations of this remains attaeared at the end of XIX — beginning of XX th centuries. They had general character and were not satisfactory.

From the 30-th of XXth century at soviet archaeology dominated

Conception, developed by E.Yu. Krychevsky and T.S. Passek. «Ploschadki» were considered to be remains of the floors of houses, which based on wooden platform, plastered by clay and burnt at process of creation.

At the border of 60—70th appeared the new conception. It was based on idea, which belonged to V.I. Markevich, that «ploschadki» represented the remains of the ceiling, which based on the walls of house and was burnt at ritual conflagration. This idea was supported after 1964 by K.K. Chernysh (who belonged to school of T.S. Passek) and developed at 70th by K.V. Zinkovsky. The last become a key person in spreading of the new ideas at field of Trypillia Culture architecture at Ukraine.

It is obviously that the personal or subjective factor played an important part at this process. At he same time all mentioned above two main conceptions appeared as the synthesis of the ideas of few scientists, which reflected at its names: conception of Krychevsky — Passek or Markevich — Zinkovsky.

The interaction between scientists (or groups of scientists) are more fruitful for new conceptions creation in Trypillia Culture architecture study, but at the same time the personal factor remained the indispensable component of this process.

А. С. Вдовин, Н. П. Макаров

НИКОЛАЙ КОНСТАНТИНОВИЧ АУЭРБАХ В СТУДЕНЧЕСКИЕ ГОДЫ (1910—1914 гг.)

В статье публикуются новые материалы к биографии известного археолога и организатора науки в Сибири Н.К. Ауэрбаха (1892—1930). Приводятся выдержки из архивных документов и писем о студенческом периоде будущего ученого в годы учебы на юридическом факультете в Московском университете и Московском археологическом институте. Ряд выявленных документов приводятся в приложении.

К л ю ч е в ы е с л о в а: история археологии, персоналистика, Н.К. Ауэрбах, Московский университет, Московский археологический институт, Сибирь.

Известному археологу и организатору науки в Сибири Н.К. Ауэрбаху 14 марта 2012 г. исполнилось 120 лет со дня рождения. Николай Константинович родился в селе Илеве Нижегородской губернии. В 1910 г. окончил Красноярскую мужскую гимназию, в 1910—1914 гг. учился в Московском университете и Археологическом институте. С 1914 г. по 1918 г. работал во Всероссийском Союзе городов и Всероссийском Земском Союзе [Акимова, 2004]. В 1918—1919 гг. сотрудник газеты «Свободная Сибирь» [Вдовин и др., 2005]. В 1920—1922 гг. работает на севере Енисейской губернии [Вдовин, Гуляева, Макаров, 2004; 2007; Гуляева, Вдовин, 2006]. В 1923—1926 гг. сотрудник и член коллегии Музея Приенисейского края в Красноярске, член распорядительного комитета Красноярского отдела Русского географического общества [Макаров, Вдовин, Щербакова, 1995; Вдовин, Гуляева, 1996]. В 1927—1930 гг. ученый секретарь Общества изучения Сибири в городе Новосибирске [Китова, 1992]. Умер 11 декабря 1930 г. Похоронен в Красноярске на

городском Троицком кладбище, с надписью на памятнике от благодарных потомков «Н.К. Ауэрбах ученый-археолог, краевед, общественный деятель».

Столь короткая, но насыщенная биография ученого тесно связана со становлением Сибирской археологической науки и частично уже нашла отражение в историографических работах. В тоже время студенческий период жизни Н.К. Ауэрбаха остается малоизвестным.

После окончания гимназии, в 1910 г., Николай Константинович выезжает в Москву и поступает на юридический факультет университета. О своих первых впечатлениях он сообщает в письме к отцу: «Третьего дня мы <...> благополучно докатили до Москвы <...> Самая Москва особенно большого впечатления на меня не произвела только на улицах встречаются исключительно интеллигентные лица и здесь нельзя встретить пьяных <...> но девиц легкого поведения больше чем нужно — и шляются очень подозрительные всюду» [КККМ, б/н].¹

О знакомстве с Московским университетом он пишет домой: «Университет конечно громадное здание, вполне благоустроенное, но входя в него я не проникся к нему должным уважением <...> В коридорах около канцелярии массы студентов <...> при чем с первого взгляда бросаются в глаза первокурсники: растерянный вид, новая форма <...> я явился в университет в своем штатском, но чувствовал себя так хорошо, что имел нахальство объяснять первокурсникам на какие лекции им записываться: они слушали разинув рот — я доволен

1. Письмо Н.К. Ауэрбаха отцу Ауэрбаху К.И. от 2.09.1910. Далее при цитировании писем Н.К. Ауэрбаха отсылка на этот архивный фонд опущена.

<...> Здешние барышни <...> дадут 500 очков нашим красноярским...» [8.09.1910].

Все свое время Н.К. Ауэрбах посвящает знакомству с достопримечательностями Москвы: «Осмотрел, но очень поверхностно Оружейную палату <...> с уважением минут 5 созерцал шапку Мономаха, полюбовался на великолепное оружие <...> Завтра думаю — двинуться в соборы <...> нужно успеть еще побывать в Румянцевском и Историческом, Третьяковская галерея мной оставлена на последний день. Часа два намерен посвятить моему любимому храму — Василию Блаженному» [8.09.1910].

В своих письмах к родителям, он делится своими впечатлениями о начавшейся учебе: «Только что вернулись с первой лекции <...> кроме меня никто целиком не записывал <...> Первый лектор говорил плохо... много повторялся и останавливался на пустяках <...> Второй считается одним из самых лучших проф[ессоров] университета. Говорит дельно, красиво <...> Только мне не понравилось то, что сидя в 5 ряду (я хорошо слышу) не мог слышать некоторых слов» [11.09.1910].

С первых дней Н.К. Ауэрбах оказался в водовороте общественной жизни. Показательным событием для новоиспеченного студента стала смерть Л.Н. Толстого 7 (20) ноября 1910 г. В письмах домой он подробно описывает ситуацию, сложившуюся в университете вокруг этого события: «После смерти Толстого <...>. Вообще занятия еще не установились как следует, то сходка, то профессора не придут «по болезни», а то просто так <...>. В день похорон занятия отменили, на следующий день тоже и <...> даже не пускали в университет, только сторожа выглядывали подобно хищным зверям из зверинца, смотря на осаждающих вход студентов <...> на следующий день я думал, что занятия будут как следует и явился <...> но вместо занятий состоялась сходка сразу в двух аудиториях, сходка недействительная по закону, <...> недозволенная ректором. Обе аудитории были битком набиты и я с большим трудом протиснулся к кафедре <...>. Пропели «вечную память», а потом было внесено предложение почтить всех павших от руки правительства <...>. Почему это я сам не знаю, начали петь «Вы жертвою пали в борьбе роковой» и в воздухе запахло 1905 годом <...>, явился посланный от ректора объявил от его имени, что если студенты не разойдутся он позовет полицию. Председатель сходки громогласно объявляет, что сходка законна, потому что она признается всеми ее участниками и его речь покрывается громом аплодисментов. Затем постановлено устроить демонстрацию против смертной казни <...> я поспешил выйти из здания, а со всех сторон стала стекаться к университету полиция, а из манежа выехала конная стража <...> я все-таки решил, что посмотреть демонстрацию нужно <...>

порядок демонстрации был образцовый, шли и пели вечную память, все только студенты <...>. Городовых и приставов было больше чем демонстрантов и это производило впечатление, что и студенты и городские поют память Толстому <...> впереди студентов шел помощник полицмейстера и уговаривал разойтись, толпа шла, помощник полицмейстера все шел в их главе и так продолжалось до арбатских ворот <...> дальше не пускала студентов конная стража, но обращалась она очень вежливо, да и городские тоже, во всяком случае, когда я повернул вместе со всеми обратно, то один стражник ехал рядом со мной и на меня поглядывал, а я на него <...>. Вся публика была на стороне студентов, что несколько меня поразило, у нас ведь в Красноярске совершенно другое <...> и интеллигенция, и простой народ, как, например, дворники, снимали шапки и все присоединялись к негоднованию студентов по тому поводу, что правительство запретило добавочные поезда в Ясную поляну в день похорон <...>. Вообще здесь совершенно другие взгляды, чем у нас и вначале они мне казались дикими». [13.11.1910]. Еще раз об этих событиях он пишет: «нам не хочется быть в числе переписанных студентов <...> на сходке в нашем университете решено бастовать, все лекции без всякого насилия были прекращены, но все таки была приведена полиция и все присутствующие переписаны. Ректор А.А. Мануилов подал в отставку <...> в других высших учебных заведениях Москвы тоже решено бастовать» [29.01.1911].

В другом письме он сообщает: «с каждым днем все новые и новые профессора и приват-доценты подают в отставку, а Русское слово продолжает каждый день перечислять заслуги перед наукой и обществом уходящих в отставку ученых <...> мы все сидим дома, ждем 19, говорят в этот день решается судьба университета, или заставят всех ходить под угрозой выключения, или правительство восстановит нарушенную автономию» [13.02.1911].

В письмах в Красноярск Николай подробно рассказывает о своей жизни: «она совершенно не похожа на ту жизнь, которую я вел в Красноярске, утром обыкновенно мы пьем чай с Кипой вдвоем, Ваня еще спит, запивая молоком и уничтожая огромнейшие количества белого хлеба, который считают лучшим в Москве <...> Затем идем к 10 часам в Университет по Тверской <...> пешком около 4 верст. Двадцать минут одиннадцатого первая лекция, утром их обыкновенно 4 до 2 часов, когда наступает перерыв в 2 часа. Мы пользуемся этим временем, чтобы пойти пообедать в столовой. В двадцать минут третьего опять лекция, обыкновенно по Римскому праву, в шесть все лекции кончаются и мы спешим домой, толпясь по многолюдной и шумной улице, невольно иногда останавливаясь перед

колоссальными витринами шикарных магазинов, где можно достать положительно все. По дороге заходим купить булок, с которыми пьем чай обыкновенно вдвоем, потому что Ваня где-нибудь в гостях. Потом читаем, пишем письма... и ровно в 10 часов или половине 11 ложимся спать. Конечно, это однообразие нарушается хотя бы тем, что в понедельник, например у нас только за весь день 4 лекции <...> тогда в музеи или в Кремль, который очень близко от университета или слушаю лекции другого факультета. В пятницу у нас только лекции от 10—12 поэтому это самый легкий день. Счетом два раза я был в театре: на балете и на фарсе, собираюсь послушать еще Шалапина; не стану описывать великолепные декорации, шикарную игру...».

Выбор факультета, как скоро стал считать Николай Константинович, был не совсем удачным, его больше привлекали исторические дисциплины: «...кроме лекций чисто юридического характера, в свободное время я слушаю еще лекции историко-филологического факультета: «История древней России», введение в археологию и другие. Проф[ессора] очень удачно давали многие для меня очень и очень интересные сведения и я очень и очень доволен тем, что слушаю, кроме своих всяких историй прав более отвлеченные науки, к которым все таки меня как-то тянет <...>. Что же касается ист.[орико-]ф[илологического] факультета, то я ужаснулся гром[адному] количеству предметов читаемых на первом курсе — здесь занятия идут с утра до вечера и требуется не только способности, которые уходят на задний план, но главным образом работоспособность» [28.09.1910].

Уже через месяц учебы в его письмах прощаются нотки разочарования в выборе специальности: «Мне кажется университет каким-то сухим высоким и чуждым <...> не скрою, что в общем профессора очень хороши, что преподавание поставлено удачно <...> может быть главной моей причиной выбора факультета было скорее кончить <...> решил слушать историю археологических открытий на историко-филологическом факультете <...> который несомненно очень и очень труден, но <...> и на юридическом очень много работы <...> с каждым днем я все более уверяюсь в том, что ко мне более подходит юридический факультет, чем филологичес[ого] <...>. Слушал я одну лекцию синтаксиса греческого языка и от ужаса не знал куда деваться. Такая специальность, такая узость <...>. Не спорю, на историко-филологическом факультете есть очень дорогие и близкие мне предметы, на них я с удовольствием бы променял все свои истории римского, русского и гражданского права <...> и студенты этого факультета с внешнего вида страшно некультурны и по развитию своему не уступают нашим юристам, над глу-

постью которых я уже начал проявлять свои таланты, красиво рассказывая свои приключения среди девственных лесов Енисейского уезда, в ледниках Саянских гор и Минусинских великих степях, которые по моим уверениям нисколько не уступят Сахаре, хотя Сахара и пустыня, а Минусинские степи — только степи. Меня слушают с большим вниманием, я еще не вошел во вкус, а когда войду, то думаю, что многое расскажу». [29.09.1910].

Как видим, Н.К. Ауэрбах все чаще и чаще с гордостью говорит о сибирских древностях: «... в «переменах» все с большим и большим красноречием рассказываю многочисленным слушателям о Сибири и даже «вставил перо», выражаясь книжным языком, какому-то студенту, приехавшему только — что из Египта, где он провел целое лето в Каире. Его описанием пирамид я противопоставлял памятники в степях Минусинска, увеличив, конечно их размеры до размеров пирамид и удивляясь, как это русские ездят смотреть какие-то пустяки за границу, когда даже не знают о существовании чудес у себя на родине. После таких рассказов на меня все стали смотреть с уважением и даже указывать пальцем...» [28.09.1910]. В итоге интерес к древней истории приводят его к мысли поступить в Московский археологический институт (МАИ).

Уже через год он поступает в МАИ. «22 (апреля — авторы) буду брать бумаги или <...> копии с бумаг из Университета и писать прошение. Надо там сдать 26 экзаменов за три года и написать диссертацию на ученую степень. Занятия начинаются 28 сентября» [21.04.1911]. (См. приложение).

«Вот уже 3 дня как я бываю на лекциях Археол[огического] института и пока ими очень доволен. Конечно, есть несколько предметов, которые очень сухи и очень отвлеченно мелочны, но их немного и центр тяжести падает на всевозмож[ные] истории искусств и археологию. Нравятся мне и самые профессора. Они не сторонники культа слова, как наши лекторы юридич[еского] факультета, но все увлекаются своим предметом и готовы читать лекции без конца. Все просто и мило. Директор института здороваается со всеми за руку, профессора постоянно вместе со слушателями в минуты перемен. Лекция тянется 35 минут. Слушаем их в классах гимназии <...>. Слушателей в этом году много. С большинством познакомился, со временем может быть установятся хорошие товар[ищеские] отношения. Есть порядочно интересных слушательниц, штук 7 офицеров, человек 8 бабюшек. Одно плохо — безумно дороги учебники...» [7.10.1911].

В 1912 г. Н.К. Ауэрбах обращается в Императорскую археологическую комиссию (ИАК) за разрешением на раскопки в Енисейской

губернии и получает ответ в письме от 13 апреля 1912 г. №780 «Г[осподину] студенту Императорского Московского Университета Н.К. Ауэрбаху. Императорская Археологическая Комиссия имеет честь покорнейше просить Вас уведомить ее, в каких именно местностях Енисейской губернии предполагается Вы произвести в 1912 году раскопки, какие памятники старины будут Вами исследованы и какого рода опыт в производстве археологических раскопок Вы уже имеете».

В письме от 8 августа 1912 г. №1657 «Императорская Археологическая Комиссия предварительно в удовлетворения ходатайства Вашего, изложенного в прошении от 6 июля сего года, просит Вас почтить ее отзывом на запрос от 13 апреля сего за №780». К сожалению, нам неизвестно, удалось ли получить разрешение от ИАК и провести намеченные работы.

В 1914 г. Н.К. Ауэрбах готовит к защите диссертацию «Типы каменных стрел урочища Бор, близ г. Красноярска, Енисейской губернии» [ОПИ ГИМ, ф. 431, д. 99, л. 23—51]. Его научным руководителем был Василий Алексеевич Городцов, с которым он поддерживал дружеские отношения до конца жизни.

В своей работе Ауэрбах критически оценивает ряд выводов своих предшественников, исследовавших Базайскую стоянку: «Ввиду краткости той части брошюры Савенкова, где объективно он говорит о раскопках, я лишен возможности на основании добытых им материалов проверить детально его выводы, а между тем новейшие труды по археологии, выставяющие интересные и вполне обоснованные теории, заставляющие меня особенно критически относиться к работам старых археологов и не позволяют согласиться с выводами Савенкова. Резюмируя все сказанное я отношу Базайскую стоянку к бронзовому веку. Тем не менее общее состояние культуры исследуемой стоянки было еще близко к неолитической культуре: человек выполнял свои работы при помощи каменных орудий».

Далее на 41 листе дается описание наконечников по отделам и типам, с материалом и размерами. Кроме того, из какой коллекции происходит наконечник. Приведены рисунки 121 наконечника. Иногда он приводит аналогии из публикаций, в том числе и Европейской части России, а так же с коллекциями Исторического музея.

В отзыве на работу Ауэрбаха Городцов отмечал: «Самым крупным недостатком диссертации является то, что автор не вводит в связь описанные им типы с подобными типами других областей и не стремится к выяснению времени существования описанных типов, вследствие чего научное качество работы сильно понижается» [ОПИ ГИМ, ф. 431, д. 99, л. 191].

Любопытно, что и столетие спустя после студенческой работы Н.К. Ауэрбаха, профессиональные археологи так и не смогли разрешить однозначно вопрос о датировке уникальных захоронений Базайской стоянки [Студзицкая, 1987, с. 347].

В 1914 г. Н.К. Ауэрбах заканчивает юридический факультет университета. Даже выбор выпускной работы был посвящен исторической теме фальшивомонетчества в Московском государстве. Это работа отчасти связана с еще одним детским увлечением — нумизматикой. Сам Н.К. Ауэрбах отмечал, что нумизматикой он стал заниматься с 8 лет! Не случайно, что он оказался среди организаторов нумизматического кружка Московского университета. На первом заседании, которое состоялось в марте 1913 г. его избирают председателем созданного кружка. В архиве Красноярского краевого краеведческого музея сохранился его доклад «Что такое нумизматика?». Наряду с историей возникновения данной дисциплины Николай Константинович не преминул упомянуть о сибирских археологических находках: «Наконец при археологических исследованиях найдены монеты в курганах, городищах и т.д. позволяют точно датировать время пребывания в данных местностях человека. Сибирский археолог Еленев по найденной китайской монете в Бирюсинских пещерах Енисейской губернии отнес время ее обитания человеком к XV веку» [КККМ, о/ф д. 3700].

В итоге, Н.К. Ауэрбах, получает дипломы двух престижных учебных заведений с квалификациями юриста и археолога. Однако, начавшаяся Первая мировая война отодвинула на несколько лет начало его археологических исследований в Сибири.

Приложение

№1

Министерство
Народного просвещения
Ректор
Императорского
Московского Университета
Москва
Июня 8 дня 1911 г.
№6864

Удостоверение

Дано студенту юридического факультета Императорского Московского университета Николаю Константиновичу Ауэрбаху, по его просьбе, в том что к поступлению его вольнослушателем в Московский Археологический институт со стороны Университета препятствий не встречается

И.о. Ректора Э. Лейст
Секретарь по студенческим делам (подпись)

[ЦИАМ, ф. 376, оп. 1, д. 177, л. 21]

№2

М.Н.П.
Императорский
Московский университет
Канцелярия по студенческим делам
Москва
июня 15 дня 1911 г.
№5989

Справка

Дана студенту Московского университета юридического факультета Николаю Константиновичу Ауэрбаху, по его просьбе, в том, что его подлинный аттестат зрелости, от 29 мая 1910 года за №651, выданный Красноярской мужской гимназией, находится в канцелярии Университета.

Секретарь (подпись)»

[ЦИАМ, ф. 376, оп. 1, д. 177, л. 19]

№3

В Совет Московского
Археологического Института
Студента юридического факультета
Московского Университета
Николая Константиновича Ауэрбах

Прошение

Прилагая при сем удостоверение ректора Императорского Московского Университета за №6864 и справку канцелярии по студенческим делам за №5989, покорнейше прошу зачислить меня в число вольнослушателей института.

Студент юридического факультета Императорского Московского университета
Николай Ауэрбах

Красноярск, Енисейская губерния. Золотославочная лаборатория.

1911 года 28 июля

[ЦИАМ, ф. 376, оп. 1, д. 177, л. 18]

№4

Его превосходительству
Господину Директору Императорского
Московского Археологического Института
Вольнослушателя 2 курса
Николая Константиновича Ауэрбах

Прошение

В виду неполучения мной классического образования, имею честь просить Ваше превосходительство освободить меня от экзаменов по греческой эпиграфике и греческой палеографии.

Николай Ауэрбах

Москва. Лебяжий пер. д. 6, кв. 87
1912 г. 4 октября

[ЦИАМ, ф. 376, оп. 1, д. 177, л. 22]

Акимова Е.В. Николай Константинович Ауэрбах. Неизвестные страницы биографии (1916—1917 гг.) / Е.В. Акимова // Енисейская провинция. Альманах. Вып. 1: 70-летию Красноярского края посвящается. — Красноярск, 2004. — С. 67—72.

Ауэрбах К.Н. Н.К. Ауэрбах. Первый период научной деятельности (1918—1923 гг.) / К.Н. Ауэрбах, А.С. Вдовин, Н.П. Макаров, Н.П. Щербакова // Межмузейный сборник. — Красноярск, 1998. — С. 52—60.

Вдовин А.С. Из истории исследования Афонтовой горы (1923—1926 гг.) / Вдовин А.С., Гуляева Н.П. // Древности Приенисейской Сибири. Вып. 1. — Красноярск, 1996. — С.32—42.

Вдовин А.С. «Н.А.» — Корреспондент газеты «Свободная Сибирь» в 1918—1919 гг. / А.С. Вдовин, Н.П. Гуляева, Н.П. Макаров // Актуальные вопросы истории Сибири. Пятое научные чтения памяти профессора А.П. Бородавкина. — Барнаул, 2005. — С. 164—166.

Вдовин А.С. Ауэрбах Н.К. — исследователь истории освоения Енисейского Севера / А.С. Вдовин, Н.П. Гуляева, Н.П. Макаров // Русские первопроходцы на Дальнем Востоке в XVII—XIX вв.: Историко-археологические исследования. — Владивосток, 2007. — Т.5. — Ч.2. — С. 290—296.

Вдовин А.С. Этнографические интересы Н.К. Ауэрбаха / А.С. Вдовин, Н.П. Гуляева, Н.П. Макаров // Этнос Сибири. Прошлое, настоящее, будущее: Матер. междунар. науч.-практ. конф.: В 2-х ч. — Ч. 2. — Красноярск, 2004. — С. 103—107.

Гуляева Н.П. Николай Константинович Ауэрбах и судьба одного архива / Н.П. Гуляева, А.С. Вдовин // Енисейская провинция. Вып.2. — Красноярск, 2006. — С. 38—43.

Китова Л.Ю. Деятельность Н.К. Ауэрбаха в Обществе изучения Сибири / Китова Л.Ю. // Проблемы археологии, этнографии и краеведения Приенисейского края. — Красноярск, 1992. — Т. 1. — С. 12—14.

Макаров Н.П. Н.К. Ауэрбах — как археолог / Н.П. Макаров, А.С. Вдовин, Н.П. Щербакова // Третьи исторические чтения памяти М.П. Грязнова: Докл. Всерос. науч. конф. — Ч. I. — Омск, 1995. — С. 57—61.

Студзицкая С.В. Искусство Восточной Сибири в эпоху бронзы / С.В. Студзицкая // Археология СССР. Эпоха бронзы лесной полосы СССР. — М., 1987. — С. 344—350.

О. С. В до в и н, М. П. Ма ка р о в

МИКОЛА КОСТЯНТИНОВИЧ АУЕРБАХ
У СТУДЕНСЬКІ РОКИ (1910—1914 рр.)

Стаття присвячена маловідомому періоду життя видатного археолога і організатора науки в Сибіру — М.К. Ауербаха (1892—1930) — його студентським рокам. Джерелами до підготовки роботи стали архівні документи про період 1910—1914 рр., коли майбутній вчений навчався на юридичному факультеті Московського університету і

у Московському археологічному інституті. До останнього закладу М.К. Ауэрбах вступає через рік після початку навчання в Університеті, оскільки усвідомлює, що його більше цікавлять історичні дисципліни. Там він під керівництвом В.О. Городцова готує дисертацію «Типы каменных стрел урочища Бор, близ г. Красноярска, Енисейской губернии». У 1914 р. М.К. Ауэрбах закінчує також юридичний факультет університету з випускною працею, присвяченою темі фальшивомонетництва у Московській державі. Однак, початок Першої світової війни на кілька років затримує його археологічні дослідження в Сибіру.

A. Vdovin, N. Makarov

N.K. AUERBACH IN
THE STUDENT'S YEARS (1910—1914)

This article publishes new materials on the biography of the famous archeologist and one of the founders of Siberian regional studies, N.K. Auerbakh (1892—1930). The main focus is on archival documents and correspondence on the student years of the future scientist, studying law at the Moscow University and, later, at the Moscow Institute of Archeology. Application includes series of documents on this issue.

М. Ю. Відейко

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ:
ТРИПІЛЬСЬКА КОМІСІЯ

В останнє десятиліття як ніколи в Україні виріс інтерес до вивчення трипільської культури. На цій хвилі піднесення інтересу до минулого пролунали навіть заклики до відтворення Трипільської комісії, яка мала б очолити наукове вивчення цього історико-культурного явища. Звернення до відносно короткої історії діяльності цього підрозділу (1925—1930 рр.) має на меті аналіз його діяльності та з'ясування практичної цінності пропозицій звернутися до досвіду минулого. Цікавим є той факт, що Комісія з'явилася у 20-ті роки ХХ ст., у часи створення української державності в радянській її формі, а слова про необхідність її відтворення пролунали на початку ХХІ ст., на другому десятилітті історії незалежної України. Однак у першому випадку ця установа була створена і проіснувала майже шість років, в другому — навіть заклики до її реінкарнації не були сприйняті.

К л ю ч о в і с л о в а: історія археології, Трипільська комісія, архівні джерела.

Офіційних відомостей про діяльність Трипільської комісії (далі — Комісії) свого часу було опубліковано не так вже й багато. Можна згадати коротке повідомлення, яке належить В. Козловській — видане 1931 року, коли комісія фактично припинила існування [Козловська, 1931, с. 82—83]. Історії цього підрозділу дослідники торкалися здебільшого розглядаючи діяльність ВУАК¹ [Нестуля, 1997, с. 43—45], а окремих аспектів власне роботи Комісії торкалися переважно у коротких довідках або у персоналіях осіб, із нею

пов'язаних [Ляшко, Відейко, 2004, с. 542—543, Відейко, 2004].

Тим часом у Науковому архіві Інституту археології НАН України зберігається Фонд Всеукраїнського археологічного комітету (ВУАК), а у ньому ряд справ та документів, які пов'язані з діяльністю Трипільської комісії². Найдавніші датовано 1925 роком [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 89а, арк. 102], останні — 1929—30 роками. Це протоколи засідань, листування, звіти по дослідженнях і проведену роботу. Їх вивчення дає змогу побачити, як (і за яких умов) працювала Трипільська комісія, які завдання перед собою ставила та що спромоглася зробити за майже шість років свого існування у структурі ВУАК.

За цими документами постає чимало подій, які залишаючись поза межами наукових праць, опублікованих археологами-співробітниками комісії, не знайшли відображення у історіографічних та історичних розвідках, присвячених вивченню трипільської культури. Водночас вони важливі як для розуміння результатів досліджень, так і наслідків цікавого та почального експерименту в галузі організації науково-дослідницького процесу, яким, з певної точки зору, була Трипільська комісія ВУАК. Дана праця присвячена огляду цих матеріалів та стислому викладенню змісту деяких із них, а також розгляду питань як про наслідки діяльності Комісії так і питанню доцільності відтворення даної інституції у наш час.

1. ВУАК — Всеукраїнський археологічний комітет — науково-дослідна установа у системі Всеукраїнської академії наук

2. У документах, зокрема протоколах, можна знайти розгорнуту, повну назву: «Комісія ВУАК для вивчення і досліду пам'яток Трипільської культури на Україні» [Фонд ВУАК, 102, арк. 24], варіант знаходимо у праці В.Є. Козловської: «Комісія ВУАКу для вивчення трипільської культури» [Козловська, 1931, с. 82]

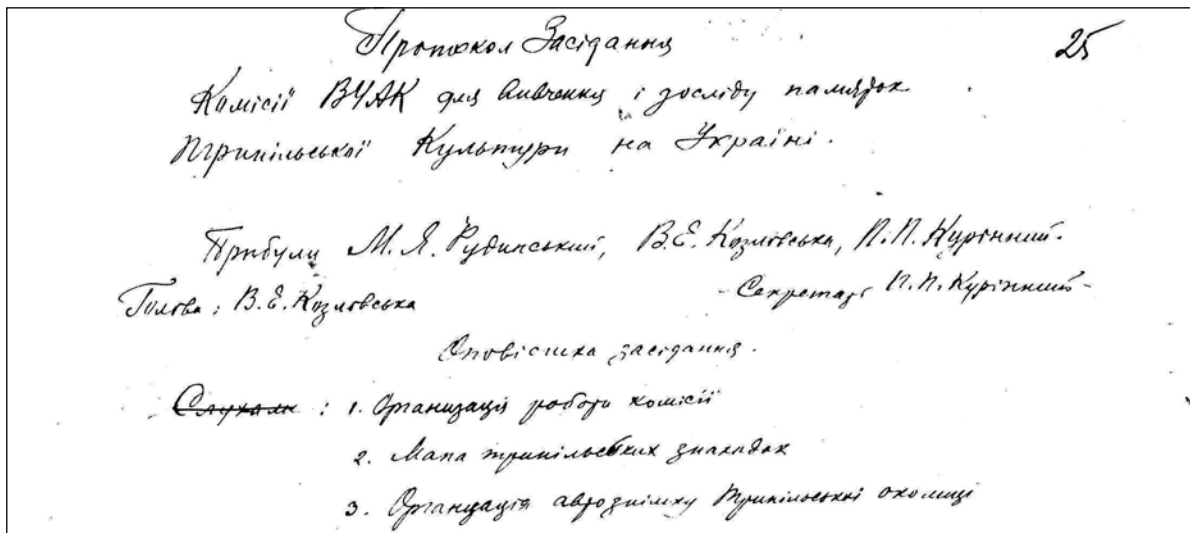

Рис. 1. Фрагмент протоколу засідання ВУАК. НА ІА НАНУ, фонд ВУАК, 89, арк. 25

Трипільську комісію ВУАК можна розглядати, як спеціалізовану наукову установу, створену для організації та проведення досліджень трипільської культури. Вона мала також координувати зусилля науковців, які працювали у даній проблематиці в різних установах (академічних, музеях) як в Україні так і за її межами. Фінансування діяльності Комісії мало здійснюватися в основному коштом Всеукраїнської Академії наук (ВУАН), однак його отримання час від часу ставало проблематичним. Ці кошти забезпечували діяльність Комісії, зокрема видавничу. Нерегулярно надавав кошти також Народний комісаріат освіти (НКО) — переважно на проведення польових археологічних досліджень. Щоправда, чиновники НКО часом мали досить специфічні уявлення стосовно часу проведення польових досліджень, пропонуючи інколи археологам кошти на розкопки у III—IV кварталі ¹.

До складу комісії входили дійсні члени та практиканти. Обрання до числа дійсних членів відбувалося на засіданнях комісії.

Засідання Комісії вважалися відкритими — вхід для «сторонніх громадян» відповідно до постанови про режим її праці був вільним. Щоправда, з протоколів неможливо встановити, чи були присутні такі громадяни на засіданнях. Було визначено, що днями «прилюдних засідань» має бути кожен перший четвер після 1 числа кожного місяця з перервами на серпень, вересень та жовтень, коли проводилися польові дослідження [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 89а, арк. 8]

1. Так, в травні 1926 року повідомлялося, що «на досліді Трипільської культури призначено — 2.750 карб., з них у третьому кварталі переказуємо 635 карб. А решту — 2115 карб. перекажемо в четвертому кварталі» - НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 6.

Обов'язковою вважалася присутність дійсних членів та практикантів Комісії, за бажанням — дійсних членів ВУАК. Мали запрошуватися також науковці — фахівці в інших галузях. Кількість присутніх згідно протоколів була різною — від 3 до 7—8 в окремих випадках.

До Комісії на початку її діяльності увійшли академік М. Біляшівський², а також В. Козловська (голова), П. Курінний (секретар), М. Рудинський. Троє останніх були присутні на більшості засідань і переважно саме вони займалися справами комісії. До участі в роботі були запрошені також В. Данилевич, С. Кричевський, М. Макаренко, Л. Кістяківський, С. Магура, В. Юркевич, О. Якубовський. У січні 1926 дійсними членами Трипільської комісії було обрано М. Болтенка (Одеса), С. Гамченка (Житомир), М. Якимовича [Акимович] (Умань). У кінці 1926 дійсними членами комісії було запропоновано обрати Л. Чикаленка і В. Щербаківського, які в той час знаходилися за межами України, в Чехословаччині. Цікаво, що у документах не виявлено пропозиції стосовно обрання дійсними членами Комісії археологів, які досить активно в той час займалися трипільською проблематикою і навіть надсилали статті до її видань — зокрема, Т. Пассек, Б. Латиніна.

Для участі у збірках наукових праць, які планувала видавати Комісія, з ініціативи П. Курінного було ухвалено запросити фахівців у галузі природничих наук, зокрема геологів — в тому числі академіка П. Тутковського³,

2. Персоналії перелічених нижче учасників роботи Трипільської комісії див. у виданні: Енциклопедія трипільської цивілізації. — Київ: Укрполіграфмедіа, 2004. — Т. II.

3. Тутковський Павло Аполлонович (1858—1930) — академік (з 1919 р.), геолог (вважається одним з основоположників геологічної науки в Україні), а також картограф, педагог.

«технолога кераміки» Б. Лисіна¹, ботаніків, зокрема академіка О. Фоміна², зоологів, ґрунтознавців. Встановлення контактів з цими дослідниками було покладено на М. Біляшівського і П. Курінного [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 33].

Комісія на першому своєму засіданні (7.03.1925), у якому взяли участь В. Козловська, П. Курінний та М. Рудинський, затвердила розширений план роботи (рис. 1), яким передбачалися вирішення науково-методичних, теоретичних (розробка класифікації та періодизації) та організаційних проблем, дослідницьких завдань, публікація й популяризація трипільських пам'яток, а також координування дослідженнями, які проводили місцеві музеї України [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 25—26].

Було вирішено колективними зусиллями створити карту пам'яток трипільської культури. З цією метою доручили складання карти по Київщині — В. Козловській; по Уманщині, Херсонщині та інших територіях півдня — П. Курінному; Чернігівщині, а згодом Волині й Полтавщині — М. Рудинському. Планувалося створити також картковий каталог пам'яток трипільської культури.

Окремим пунктом до порядку денного цього засідання було вписано питання про «організацію авіознімку трипільської околиці». З цього приводу було доручено М. Рудинському та П. Курінному звернутися до Повітрофлоту³ «з проханням зробити авіознімок Трипільської околиці для потреб археологічних дослідів» [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 26]. Саме звернення на разі віднайти не вдалося, однак зберігся інший документ — лист за підписом М. Макаренка, датований 25 липня 1925 року, з приводу виконання обіцянки провести таку зйомку між селами Трипільля, Халеп'я Стайки і берегом Дніпра (рис. 2). Свої розкопки дослідник обіцяв виділити на місцевості темними плямами і запрошував Павла Юхимовича, до якого звертався листом, на розкопки [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 60]. Ми так докладно зупинилися на цій згадці про замовлення «авіознімка» та подальшому листуванні тому, що вони є першою документально зафіксованою спробою

отримати матеріали аерофотозйомки для досліджень пам'яток трипільської культури.

Діяльність Комісії, надто на ниві отримання фінансування на польові археологічні дослідження, не лишилася поза увагою музейних установ, часом досить далеких від наукових центрів. Вони, нагадуючи про себе, намагалися отримати свою частку коштів на проведення розкопок. Причому інформація про виділене фінансування поширювалася на рівні... чуток.

Приміром, лист завідуючого Волинським науково-дослідним центральним музеєм М. Константінова від 4 лютого 1926 року починався таким чином: «По маючимся в Волинському Н.Д.Музеї чуткам на проведення археологічних дослідів по Трипільській культурі (орфографія оригіналу) на Україні в біжучім році асигновано Головною Наукою в Харкові 5.000 карб.». Далі директор перелічував відомі трипільські поселення на Случі — біля с. Колодяжин, Войцехівка та інші. З подальшого змісту листа стає зрозумілим, що він написаний з ініціативи відомого дослідника трипільської культури С. Гамченка «в сучасний мент Завід. археологічним від. Музею». На 1926 рік музей просив виділити 1000 карб. для проведення розкопок трипільських поселень [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 22]. З аналізу документації ВУАК стає зрозумілим, що керівництво Волинського музею надихалося не лише «чутками», але і більш вагомою інформацією. Адже С. Гамченка на засіданні Комісії, яке мало місце ще 15 січня 1926 року, було обрано дійсним її членом, про що він мав отримати відповідне повідомлення [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 33].

На перший погляд вказана у листі сума у тисячу карбованців не виглядає вражаючою, однак знайомство з експедиційними кошторисами тих років свідчить про те, що її могло цілком вистачити на місяць-півтора польових робіт у цілком пристойних масштабах. Так, у серпні 1926 року М. Рудинський у листі до Укрголовнауки писав, що на місяць праці при «20 копачах і трьох наукових робітників» потрібно 865 карб. При цьому заробітна плата керівника робіт складала 90 карб. (по 3 щоденно), асистента — 2,50 і копача — 0,75 карб. щоденно [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 9].

Рецензувалися в комісії видані після 1917 наукові праці, в тому числі закордонні публікації (зокрема Г. Чайлда, Б. Януша, М. Еберта), присвячені трипільській культурі. Так, В. Козловська на засіданні 15 січня 1926 року виступила з доповіддю стосовно поглядів М. Еберта⁴ на трипільську культуру, викладених у книзі, присвяченій давній історії «Південної Росії», що вийшла у Бонні 1921 року (практич-

1. Лисін Борис Савелійович (1883—1970), академік (з 1939 р.), доктор технічних наук, професор Київського політехнічного інституту, засновник кафедри силікатів КПІ, відомий фахівець в галузі досліджень мінеральної сировини.

2. Фомін Олександр Васильович (1867—1935), академік (з 1921 р.), професор Київського університету (1914—1927), завідувач ботанічного кабінету і гербарію Академії наук (з 1921 р.), керівник науково-дослідної кафедри ботаніки при Ботанічному саду.

3. «Повітрофлот» — у 20—30-ті роки — добровільне громадське товариство. Мало у своєму розпорядженні літаки, придбані або збудовані коштом внесків членів товариства.

4. Макс Еберт (1879—1929) — археолог, професор Кенігсберзького університету, займався археологією Прибалтики та півдня Східної Європи, видавець 15-томного словника *Reallexikon der Vorgeschichte* (видання 1924—1932р.).

но дослівно повторені у довідковому виданні з всесвітньої історії, виданому під його редакцією 1929 року)¹ [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 34]. Для цього виступу було зроблено переклад з німецької тих сторінок, на яких йшлося саме про Трипільля [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 35-38]. В. Козловська зауважила, що на якості даного видання негативно відбилося використання застарілих матеріалів (публікації до 1905 року), при цьому вказала і на причину цього явища: «Наші матеріали, тому що невидані, невідомі закордонним дослідникам» [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 34].

Доповідь академіка М. Біляшівського була присвячена книжці Богдана Януша про доісторичні старожитності Східної Галичини², виданої 1918 року у Львові³ [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 34, замітки на арк.39]. М. Біляшівський зауважив, що «...автор ідучи за висновками українських дослідників (проф. Штерна, В. Хвойка) вважає точки «гончарських осель» за рештки будівель, як для житла, так і для поміщення частин спалених мертвих». Він відзначив також, що ця книга — «... коштовний посадник для організації систематичних дослідів яких так вимагають нерозв'язані поки що таємниці у початкових кроках Європейської культури» [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 34].

Проводилися комісією виставки матеріалів, здобутих під час археологічних досліджень. Зокрема, 1926 року, як повідомляла газета «Пролетарська правда», виставка супроводжувалася п'ятьма публічними засіданнями, на якій виголошувалися наукові доповіді присвячені дослідженням ВУАК, зокрема і Трипільської комісії — «Найважливіші напрямки дослідів ВУАК йшли ... на простори виявлення Трипільської культури — хліборобської цивілізації кінця неолітичної доби, що її студювання є однією з найголовніших тем сучасної європейської археології» [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 31].

Ще одним напрямком пошукової роботи мало стати складання списків закордонних музеїв, у яких зберігалися «пам'ятки мальованої кераміки». Про це йшлося на засіданні комісії від 16.03.1926 року. Відповідальними за цю роботу було призначено В. Козловську (музеї Галичини), П. Курінного (музеї Греції), М. Макаренка (музеї Богарії, Сербії, Румунії та Австрії) [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 41]

1. Ebert M. Südrussland im Altertum. — Bonn : K. Schroeder, 1921. — С. 28—38; Reallexikon der Vorgeschichte. Herausgegeben von Max Ebert. — Berlin, 1929. — С. 34—46.

2. Богдан Януш (1889—1930) — археолог, мистецтвознавець, етнограф, працював у Львові.

3. Bohdan Janusz. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. — Lwow, 1918

Для перевірки і поповнення новими матеріалами трипільських пам'яток, відкритих на початку століття, була створена Трипільська експедиція ВУАК. Розкопки трипільських поселень відновилися майже на всій території України. У 20-ті роки досліджувалися насамперед традиційні місця, відомі пам'ятки: В. Козловська та М. Макаренко провели розкопки під Трипільям, у Верем'ї, Ржищеві, Халеп'ї, Балико-Щучинці [Макаренко, 1926а, с. 35—50; Козловська, 1926, с. 51—53; Козловська, 1927а, с. 40—44]. Крім того М. Макаренко працював на таких поселеннях, як Євминка, Жолудівка, Грушева, Чичиркозівка [Макаренко, 1926б, с. 61—66]. Поновилися археологічні дослідження на Уманщині, в нинішній Черкаській області. В. Козловська відновила розкопки у Сушківці, обстежила поселення біля с. Володимирівка, широкі розкопки якого розпочалися вже у 30-ті роки [Козловська, 1927б, с. 45—47].

П. Курінний у 1924—27 рр. провів археологічні розкопки у Томашівці на Уманщині, яка дала назву локальному варіанту трипільських старожитностей. Крім того він проводив розкопки таких пам'яток, як Райки, Колодисте, Борисівка, Плисків-Чернявка, Красноставка, Білилівка, Ягнятин, Кирилівські висоти. Є. Безвенглінський в 1927 р. працював на поселеннях у Майданецькому і Тальянках (цим пам'яткам за кілька десятиліть судилося суттєво змінити уявлення про трипільську культуру) [Курінний, 1926; Курінний 1927]. На Поділлі працювали М. Біляшівський — у Борисівці та Ільїнцях, М. Рудинський — у Кадіївцях, Попов — Городі, Озаринцях [Біляшівський, 1926; Рудинський, 1927, с. 123—143; Рудинський, 1930, с. 235—259]. С. Гамченко разом з М. Макаровичем проводили розкопки у Райках, Білому Камені, Стіні, Андріївці, Печері та ін. Під час розкопок «Раецької могили» на Житомирщині — кургану з похованнями доби бронзи було виявлено чи не вперше в Україні кераміку і прясельця з найпізнішого часу існування трипільської культури. Матеріали з розкопок перелічених вище пам'яток нині складають суттєву частину колекції трипільських старожитностей Національного музею історії України.

Було відкрито нові типи трипільських пам'яток. У 1921 р. під Одесою М. Болтенко розпочав розкопки біля с. Усатове — спочатку поселення, а з 1926 р. поховальних пам'яток [Болтенко, 1925, с. 48—66]. Під час розкопок, що перервали тривали до 1948 р., вони разом з О. Лагодовською відкрили залишки поселення, двох курганних та двох ґрунтових некрополів — одних з перших на той час поховальних пам'яток, пов'язаних з трипільською культурою. У курганах було зафіксовано складні кам'яні конструкції — кромлехи, знайдено плиту з гравірованими зображеннями людей і тварин, центральні поховання супроводжувалися багатим інвентарем: металеві зброєю, посудом.

Ці знахідки дозволили вже тоді поставити питання про високий рівень суспільного розвитку племен доби міді — бронзи в Надчорномор'ї. Результати цих досліджень публікувалися у «Коротких звідомленнях ВУАК» (1926—27), збірнику «Трипільська культура на Україні» т. I (1926), «Хроніка археології та мистецтва» (1930—31).

Комісія збирала і готувала до видання результати досліджень трипільських старожитностей, в тому числі проведених у перші два десятиріччя ХХ ст. Публікації нових матеріалів обмежувалися короткими повідомленнями, в той же час було видано, хоча і далеко не в повному обсязі, результати більш давніх розкопок. Видання Трипільської комісії ВУАК ставили за мету насамперед поповнити джерелознавчу базу для вивчення трипільської культури, і ця мета була досягнута.

Було зроблено спробу започаткувати періодичну збірку наукових праць під назвою «Трипільська культура на Україні». 1926 року випущено перший¹ та зібрано другий том, частина матеріалів якого збереглася в Науковому архіві Інституту археології НАН України. Статті друкувалися українською мовою з резюме французькою мовою.

У 1928 році Комісія підготувала матеріали до 2-го випуску збірника «Трипільська культура». Зберігся документ (рис. 3), у якому викладено зміст з переліком авторів і назв робіт. Серед них — А. Добровольський («Речі трипільської культури в похованнях Південної України»), Б. Безвенглінський («Фрагменти хаток трипільської культури»), М. Макаренко («Евмінка»), П. Курінний («Глиняні статуетки трипільського типу з Гуманщини»), Т. Пассек, Б. Латинін («Опыт классификации керамики трипольского типа»), Т. Пассек («Південна група трипільської кераміки»), С. Гамченко, О. Лагодовська («Трипільська культура на Волині»), М. Біляшівський, П. Курінний («Борисівська кераміка»), М. Рудинський («Кераміка з Кадієвець»), В. Козловська («Розкопи 1926 року біля с. Ржищева»), Л. Чикаленко («Кераміка Петрен»), М. Ткаченко («З історії вивчення пам'яток Триплля») [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, 102, арк. 64].

Особливий інтерес становить рукопис спільної статті Т. Пассек і Б. Латиніна, оскільки до певної міри проливає світло на історію написання відомої праці цієї дослідниці — «La Ceramique Trypillienne» [Passek, 1935]. Судячи з листування, вона була написана восени 1926 р. а до червня 1928 р. дещо доопрацьована. Як другий її підрозділ була підготовлена стаття Т. Пассек «Южная группа «Трипольской» кераміки», написана за матеріалами розкопок на півдні України. Третя частина ство-

рена Б. Латиніним — «Кераміка Евмінки». В цілому можна говорити про монографічне дослідження обсягом 92 сторінки машинопису з численними ілюстраціями (рис. 4), великим резюме французькою мовою [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, № 586, 587].

На жаль, ці праці так і не побачили світ, хоча посилання на деякі з них, зокрема статтю Б. Латиніна, як здану до друку, знаходимо в монографії Т. Пассек, виданій 1935 р. [Passek, 1935, с. 134—135 — у посиланнях та ін.]. У 1933 році було ліквідовано ВУАК, і практично всі видання, які там готувалися, на довгі роки лягли на архівні полиці. Оскільки 1936 р. Б. Латинін був репресований (звільнений 1946 р.), згадок про ці досить цікаві праці у більш пізніх виданнях немає взагалі.

У цій неопублікованій праці ми бачимо основні елементи відомої нині всім дослідникам Триплля схеми — поділ на етапи А, В, С, D. Фактично це була періодизація поселень, а не періодизація культури. Слід зазначити, що типологічний та стилістичний аналіз кераміки за відсутності інших даних, насамперед стратиграфічних, призвів до помилок дослідників у визначенні хронологічної послідовності поселень. Так, кераміка з ранньотрипільського поселення поблизу Саврань потрапила в найпізніший етап — D. Зауважимо, що у монографії Т. Пассек, виданій через дев'ять років після написання даної статті, ця помилка збереглася. Тут Саврань (типи XVI—XVII/III класифікації) стоїть на найпізнішому етапі — γII (на який у цій схемі було замінено етап D) [Passek, 1935, с. 165, таблиця].

Таким чином, Трипільська комісія ВУАК впродовж майже шести років координувала дослідження у галузі трипільської культури в межах України, розгорнула широкі польові дослідження (розкопки велися на більше ніж 30 пам'ятках). Були здійснені (хоча й далеко не у запланованому обсязі) видання матеріалів з розкопок і наукових розробок. Комісія припинила діяльність у 1930 році.

У 1933 році вісім різних установ археологічного профілю було об'єднано у єдину організацію (СІМК — секцію історії матеріальної культури), яка в 1934 р. була реорганізована в Інститут історії матеріальної культури (з 1938 р. — Інститут археології). Постало питання про розробку нових програм наукових досліджень в археології, в тому числі з трипільської проблематики, яка була визначена в числі пріоритетних напрямків СІМК.

Учений секретар ІМК Т. Мовчанівський написав спеціальну працю, присвячену «черговим методологічним питанням трипільської проблеми», яка являла собою своєрідний стратегічний план, визначила цілі і структуру майбутніх археологічних досліджень. Пропонувалося розпочати вивчення трипільських поселень широкою площею, не обмежуючись лише окремими

1. Трипільська культура на Україні. — К.: УАН. — 1926. — Т. 1.

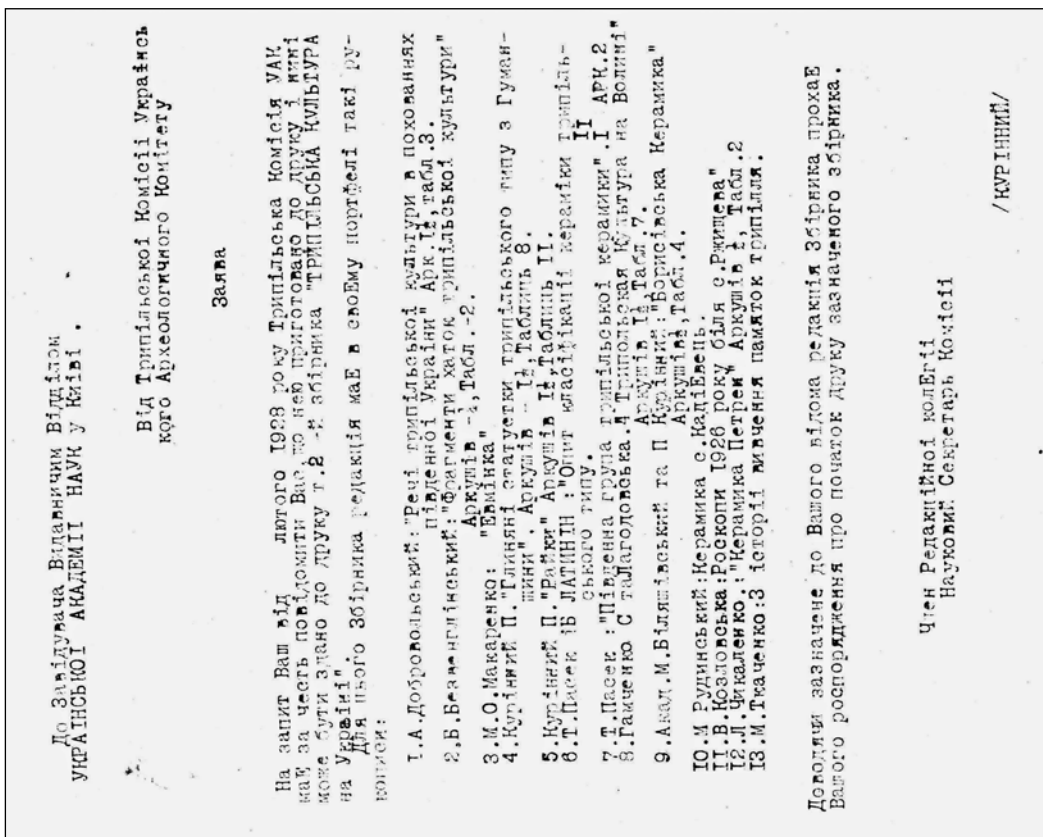

Рис. 3. Документ з приводу видання II тому «Трипільська культура на Україні» [НА ІА НАНУ, фонд ВУАК, 102, арк. 64]

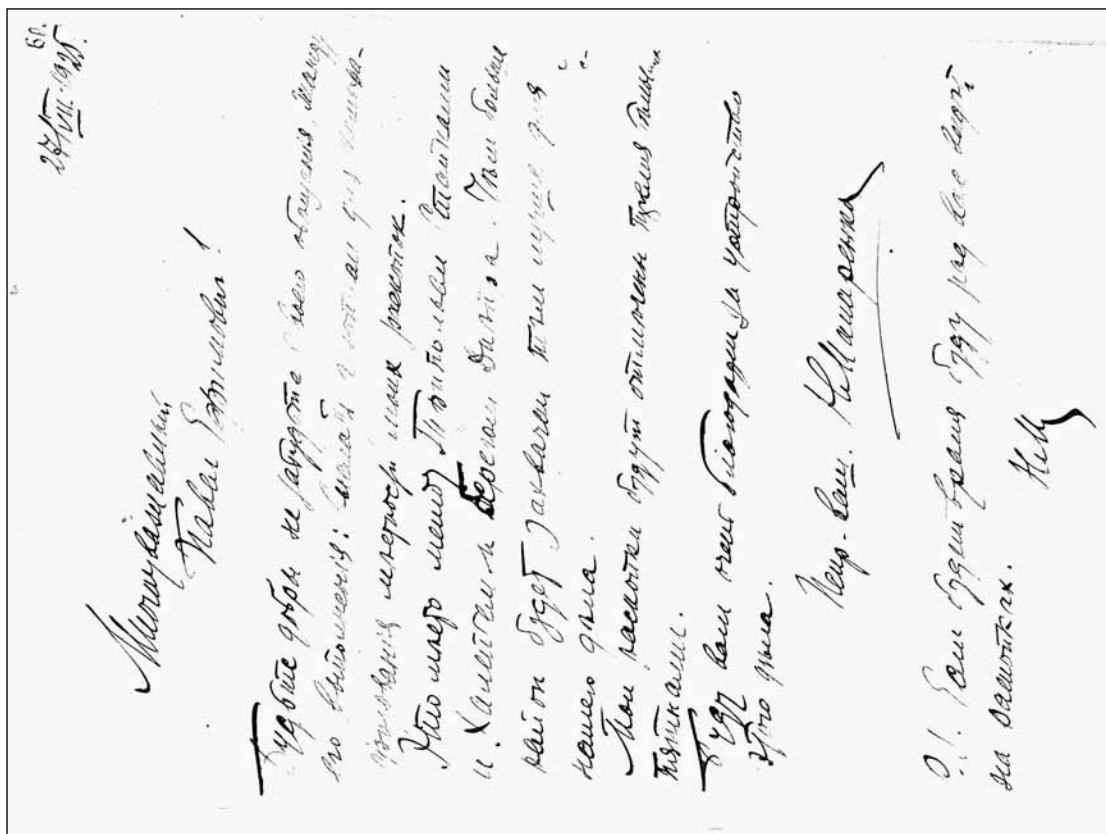

Рис. 2. Лист М. Макаренка з приводу проведення аерофотоїмки на поселеннях трипільської культури [НА ІА НАНУ, фонд ВУАК, 102, арк. 68]